

Kamil ŞAHİN

**KARAHANLILAR DÖNEMİ
DÂRU'L-MERDÂ HASTANESİ, VAKFIYESİ**

KARAHANLILAR DÖNEMİ DÂRU'L-MERDÂ HASTAHANESİ, VAKFIYESİ
(İNGİLİZCE ÖZET)

Kamil Şahin

Selçuklu Tarihçesi, Ankara

Türkler, İslâmiyet öncesinde tıp sahasında önemli başarılar elde etmişlerdir. İslâmî dönemde ise, ilk Müslüman Türk Devleti olan Karluklular ve Karahanlılar döneminde İslâmiyet'in tıp ilmine ve insan sağlığına verdiği çok büyük önem sayesinde, çok önemli başarılar elde etmişler ve ileriye gelmişlerdir.

Bu dönemde, Ebû Reyyân Muhammed b. Ahmed **el-Bîrûnî** (ö.453/ 1061), Ebû Ali el-Hüseyin b. Abdillâh b. Ali b. **İbni Sînâ** (ö.428/1037), Ebu'l-Mecid b. Ebi'l-Hakem, Ubeydullah b. El-Muzaffer b. Abdullâh **el-Bahîlî** (ö.500/ 1106) gibi meşhur hekimler yetiştirmişlerdir.

İbni Sînâ, Kur'ân-ı Kerim'den ve Peygamberimizin Hadis-i Şeriflerinden aldıkları ilhâmle, ilk defa mikrobu tespit etmişlerdir. Ayrıca Türk hükümdarların ilme ve tıp ilim adamlarına çok büyük değer ve önem vermeleri nedeniyle de, Türk ilim adamları, tıp sahasındaki çalışmalarını daha çok yoğunlaştırarak devam etmişlerdir. Bundan başka Türklerin bulunduğu bölgenin, coğrafi bakımdan çok yağış alan bir bölge olması nedeni ile, tıpta kullanılan çeşitli tıbbî bitkilerin çok olmasının etkisi de çok olmuştur. Bu nedenle de Türkler, sevabı sonsuza kadar devam edecek olan "**Sadaka-i Cârîye**" olarak, hayır kurumları olan **hastahaneler** inşa etmişlerdir.

The Hospital of Dar al-Marda and its foundation in Karahanis Period

Kamil Şahin

Historian, Ankara

Abstract

Turks had very important achievements in medicine before they converted into Islam. After they became Muslim, during Karluqis and Karahanis they contributed very much to the medicine because of the fact that Islam and Muslim Thinking underlined this field.

In this preiod there were some prominent scholars in this field as the following ones: al-Biruni (d.453/1061), Ibn Sina (Avicenna) (d.428/1037), Abu'l-Majid b. Abi'l-Hakam, el-Bahili (d.500/1106).

*Ibn Sina referring to the Holy Qur'an and to the sayings of the Holy Propehet he discovered microbe. Ibn Sina and other scholars took very significant contributions from the rulers of therir time, and besides oher façtors this also addet input to the field. Another important reason that paved the way to the achievements in medicine is that the region Turks lived had a rich flora that was the source of very different medication and drugs. Consequently Turks built many foundations called **Perpetual Charity** such as hospitals and other institutions to cure people.*

Prof. Dr.
Naban K. Denizgin

A. ESKİ TÜRKLERDE TIP

Tarihin en eski çağlarından beri bir çok devletler kurmuş, medeniyetler meydana getirmiş olan Türkler, tıp sahasında önemli başarılar elde etmişlerdir. İslâmiyet öncesi **Uygur Türkleri**'nde, Türkistan halkı tıp ilminin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çin'in 7-10. Yüzyıl yani **Tang Hânedanlığı** dönemindeki büyük tıp eseri olan "**Değerli Reçeteler**" adlı kitab ile "**Gili Reçete-ler**" adındaki eserin 14. ciltlerinde "**İdikut Hayat Şerbetleri**," adındaki kitapları ile **Turfan** civarındaki **Uygur Türkler**'inin hastalıklar sahasındaki tıbbî araştırmaların sonucunda ortaya koydukları bir eserdir.

Uygur Türkleri, Milâdî 907 yılından itibaren 1126 yılına kadar olan dönemde, "**Turfan ve Tarım Vahalarında**" üretilen ilaç materyalleri daima **Çin**'e ihraç etmişlerdir. Milâdî 1013 yılı **Kusen (Koça)**'dan Çin'e giden 36 kişilik bir heyet, Çin'e hoş kokulu ilaçlar hediye etmişlerdi. **Moğol Hanedanlığı** döneminde Uygur Türklerinden olan **Askerî Hekim Öğrünç Kaya** fermanla, **Si Chuan** eyâletinin **He Chou** vilayetindeki **Tiau Yü Dağı**'nda ilaçlar üretmek orduyu tedavi etmişlerdir. **Mütercim An San** Çince "**Kitabı Müşkilat**" adlı tıbbî eserleri Uygur Türkçe'sine çevirmiştir.¹

B. KARAHANLILAR DÖNEMİNDE (226-609/840-1212) TIP

Türkler, İslâmiyeti kendi istek ve arzularıyla kabul etmelerinden itibaren, İslâmiyet'in tıp ilmine ve insan sağlığına verdiği çok büyük önem sonucunda, Müslüman Türkler, tıp ilmi sahasında çok ileriye gitmişlerdir. Karluk Devleti değişiklik geçirerek aynı zamanda ilk Türk İslâm devleti olan² Karahanlılara dönüştü. Müslüman Türkler, Karahanlılar döneminde ve Tıp ilminde Ebû Reyyân Muhammed b. Ahmed **el-Bîrûnî** (ö.453/1061) ile Ebû Ali el-Hüseyn b. Abdillâh b. Ali b. **İbni Sînâ** (ö.428/1037), Ebu'l-Mecid b. Ebi'l-Hakem, Ubeydullah b. El-Muzaffer b.

Abdullah **el-Bahîlî** (ö.500/1106) meşhur hekimler gibi büyük dehalat yetiştirmişlerdir.³ Müslüman Türkler, Karahanlılar döneminde mûsikî'nin insan sağlığı üzerindeki etkisi konusunda başarılı çalışmalar yapmışlardır. Meşhur Türk Hekim Ebû Nasr Muhammed b.Tahrân b.Uzluğ el-Fârâbî(ö.339/950) Türk dehalatı, musikîde hangi makamın hangi hastalığa iyi geldiğini tespit etmişlerdir.⁴

Meşhur hekimlerden **Ebû'l-Mecid** b. Ebi'l-Hakem, Ubeydullah b. El-Muzaffer b. Abdullah el-Bahîlî(ö.500/1106), Musikî ilmini bilir ve ud

¹ Bizim için Çin Tarihlerinden tercüme eden, Türk Tarih Kurumu Çince mütercimi, merhum Doç. Dr. Hacı Bey'e(ö. 2002) Cenabı Hak'tan rahmetler dileriz. (Bkz: "**Tangnâme**" ve "**Sangnâme**" **Uygurlara Ait Tarih Malzemeleri**, s. 258. Che'eng Su Luo. Halk Yayınevi, 1994 Peikin.)

² Fuad Köprülü, Karlukların Dokuz Uygurlar Türkmenlerinden olduğunu yazmaktadır. "**Karluk-lular**" **Düşünce Mecmuası**, 1338/1910, c. 1, S. 4-6, s. 63-64.

³ Müslüman Türkler, sadece tıp sahasında değil, Hadis ilminde, Kur'ân-ı Kerim'den sonra en güvenirlik kitap kabul edilen "**el-Câmî'u's-Sahih**" adlı eseriyile tanınmış büyük muhaddis, **Muham-med b. İsmail Buhârî** (ö.256/870), M. Mustafa el-A'zamî, "**Buhârî**" mad. Türkiye Diyanet Ansiklopedisi, c 6, s. 368-372; İslâm Hukukunda, mes'elede müctehidlerden Ebû Muhammed Şem-süelimme Abdulaziz b. Ahmed **el-Halvânî**(ö.452/1060) gibi büyük şahsiyetlerde yetiştirmişlerdir.(Bakınız. Kâmil Şahin, "**Halvânî**" mad. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 15, s. 383) gibi büyük şahsiyetler de yetiştirmişlerdir. (Kâmil Şahin, Karahanlılar Döneminde Tıp: "**Dâru'lmerdâ Hastahanesi, Tabibleri ve Türklerin Tıp ilminde Yükselmeye Başlamaları**", 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, 20-24 Mayıs 2008, Konya. c. 1. s. 2001).

⁴ **Fârâbî**: Hamdânîlerin Halep kolunun kurucusu Hükümdâr, **Seyfüddeve Hasen Ali b. Abdullah Ebû'l-Hayca b. Hamdan b. Hamdun**(916?-967)'nun huzurunda yapılan bir mûsikî heyeti toplantısında: "Ud'unu çıkarıp bir çalıyor ve herkes gülmeye başlıyor, ikinci defa bir âletini değiştirip tekrar çalıyor bu seferde herkes ağlıyor. Üçüncü defa tekrar âletini değiştirip tekrar çalınca, bu seferde herkes uyuyor. Fârâbî de aralarından kalkıp gidiyor." Fârâbî böylece hangi makamın insan üzerinde ne gibi etki yaptığını ölçmüş oluyordu. (İbni Hallikân, **Terceme-i Vefeyâtü'l-'Ayân li-İbni Halli-kân**, Mat. Âmire, İstanbul 1280(1863), c.2. s. 196; Muhammed b. Ahmed el-Hafib el-İbşihî, **Terceme-i Müstadraf fi-Killi Fennin Müstadraf**, Ter. Lebî Mehmed Efendi, 1263(1846) İstanbul, c. 2, 1164-1165; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, **Mevzu'âtü'l-'Ulûm**, İkdâm Mat. İstanbul 1313(1895), c.1, s. 406.

çalardı. Türk Hükümdar Melikü'l-Âdil **Nuredin Mahmud b. Zengi Atabeg** tarafından 549/1154 yılında Şam ve Halep'de yaptırılan **Bimâristân-ı Kebir** isimli Hastahanesi'nde, musikî ile tedavi konusunda ders vermiştir.⁵ Ayrıca hangi makamın hangi hastalığa iyi geldiğini tespit etmiştir.⁶

1. KARAHANLI TAMGAÇ BUĞRA KARAHAN'IN (1052-1068) KİMLİĞİ

Karahanlılar Devleti 10. yüzyılın ortalarında Abdulkerim Buğra Han'ın (447/1055) İslamiyeti kabul edişi ile birlikte, İslâmiyet bu devletin resmî dinî olmuştur.⁷ Karahanlılar şehirleri: **Mâverâunnehir, Karahocu, Beşbalık, Uyguristan, Hoten, Kaşgar, Almalk, Kayalık, Semerkant, Ceyhun ve Buhârâ'**dir.⁸ Karahanlı Devleti Doğu Karahanlılar ve Batı Karahanlılar Devleti olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Aynüddeve Muhammed b. Nasr, Batı Karahanlıların büyük Kağanı oldu ve **Öz kent'**te otururdu. Yardımcı kağanı olan kardeşi **Tamgaç Han İbrahim** ise **Semerkant'**ta oturup **Mâveraunnehir'i** idare ediyordu. **Aynüddeve'nin**(ö.444/1052) yılında ölümünden sonra, Aynüddeve Muhammed b. Nasr'ın oğulları Ahmed ile Abbas'ın çocukları olmadığı için, Tamgaç Han İbrahim b. Nasr'ın soyu ile devam etti. Büyük **Tamgaç Han İbrahim b. Nasr** (1052-1068), İslâm Tarihi kaynaklarında âdil ve dindar bir hükümdar olarak tanınmaktadır. Devlete ait kararları bizzat kaleme aldığı, fukahâdan izin almadan yeni vergiler ihdas etmediği kaydedilmektedir.⁹ **Tamgaç Han İbrahim Semerkant'ta medrese** ve **hastahane** yaptırmış ve bir de bu hastahane için vakfiye düzenlettirmiştir.

2. TAMGAÇ BUĞRA KARAHAN'IN HASTAHANE VAKFİYESİ

Karahanlı Türk hükümdar **Tamgaç Buğra Karahan b. İshak İbrahim b. Nasr** tarafından, 10 Receb 458 / 07. Haziran 1066

tarihinde, **Semerkant'**ın Suğut Çarşısı'nda **Dâru'l-Merdâ** adı da verilen bir **hastahane inşa ettirmiştir. Tamgaç Buğra Karahan'**ın günümüze kadar gelebilen, bu Arapça **Hastahane Vakfiyesi** 458/1066 tarihlidir.

Hastahanenin Vakfiyesi, ilk defa Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi mezunu Prof. Dr. **Saffet Bilhan** (D.1934 Elazığ-Ö.2005), Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde, İslâm Hukuk Felsefesi üzerinde doktora yaparken, bu vakfiyeyi buluyor. Paris'te arkadaşı olan **Mısır'lı Muhammed Hadr'a** vermiştir.¹⁰ Muhammed Hadr da 1967 yılında Fransızca'sı ile birlikte yayınlamıştır.¹¹ Saffet Bilhan da bu vakfiyeyi daha sonra 1982 yılında Türkçeye tercüme etmiş ve yayınlamıştır.¹² Söz konusu vakfiyenin en eski nüshalarından birisi, Süleymaniye Kütüphanesinde Ord. Prof. Zeki Velidi Togan tarafından, **Kitâbü'ş-Şurû mine'l-Muhîtü'l-Bür-hânî'** isimli Hanefi Hukukuna ait eserin, Süleymaniye Kütüphanesi, Süleymaniye 601 numarada bulunmuştur. Biz de, bu vakfiyeyi **Kitâbü'l-Vakıf** bölümü vr.72^a-77^b arasında olduğunu gördük. bu nüshasının filmini alarak yayınlamayı düşündük.

⁵ İbni Ebî 'Usaybi'a, **Uyûnü'l-Enbâ' fi-Tabakâti'l-Enbbâ**, Tah. Dr. Nizar Rıza, Mektebetü'l-Hayat, Beyrut, s. 628

⁶ İbni Hallikân, **Vefeyâtü'l-Âyân li-İbni Hallikân**, c. 2, s. 196, 349.

⁷ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, V. Bas. İstanbul 1996, s.70.

⁸ W.Bartold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, 1927, s. 85, 165; Ş, Sâmî, **Kâmusu'l-Âlâm**, c. 6, s. 4573.

⁹ İbni'l-Esir, **el-Kâmil fi't-Târih**, Dârussadr, Beyrut 1402, 1982, c. 9, s. 300; Abdulkerim Özaydın, **Diyanet İslâm Ansiklopedisi(DİA)**, "Karahanlılar" mad. c. 24, s. 408.

¹⁰ Muhtemelen belgenin bazı kısımlarını okuyamamış olacak ki, Paris'te arkadaşı olan **Mısır'lı Muhammed Hadr'a** vermiştir.

¹¹ Prof. Dr. **Yahya Akyüz**, Felsefe Eğitim Sanat, "**Saffet Bilhan'ın Türk Eğitim Tarihine Katkıları**", HECE, Ankara Eylül 2006, s. 17-19.

¹² Saffet Bilhan, "**Tıp Okulu Niteliğinde Türk Hastahanesi**" A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları Dergisi,1982, c.15, S. 2, s. 125-130 .

Söz konusu vakfiye: Semerkantlı **Kadı İsmail oğlu Ebû Mansur** tarafından kaleme alınmıştır. Arapça Vakfiyesinde; **Melik Hakan, Gâzi hükümdar doğunun ve Çin'in Meliki ünvanlarıyla** ismi geçen, **Tamgaç Buğrâ Hakan Yusuf oğlu Ebû İshak İbrahim** tarafından, Semerkant'ta 10 Recep 458/ 07. Haziran 1066 tarihinde bir **hastahane** inşâ ettirerek, hastahaneye çok miktarda vakıflar tahsis edilmiştir.

3. HASTAHANESİ BÖLÜMLERİ

İbrahim Tamgaç Buğra Karahan'ın bu hastahanesi, şu bölümlerden meydana gelmektedir. (1). **Dâru'l-Merdâ Hastahanesi**, (2). **Tıp Fakültesi Medresesi**, (3). **Hastahane Câmii**, (4). **Kur'ân-ı Kerim öğrenimi** ve ilmî araştırmalar yapılmak için **kütüphane**, (5). **Kurrâ'nın**¹³, Kurân-ı Kerim okuması ve halkın Kur'ân-ı Kerim okumaları için edeb öğretmenine (eğitim uzmanına) mahsus bir **derslik** olarak inşa edilmiştir. Hastahane, kimsesiz, yardıma muhtaç, garip, ümitsiz hastalar, perişanlar, yoksullar ve âcizlerin, hiçbir din ve mezhep farkı gözetmeksizin tedâvi olması için vakfedilmiştir.

4. KURRÂ HÂFİZ, İMAM VE MÜEZ-ZİNLERİN KUR'ÂN-I KERİM OKUYARAK (TIPTA TELKİN) YOLU İLE TEDAVİ (PLASEBO ETKİSİ)

Tamgaç Buğrâ Karahan'ın hastahane görevlileri arasında dikkat çekenlerden birisi de Kurrâ Hafız, imam ve müezzinlerdir. Bunların görevleri hastalara ve özellikle de akıl hastalarına Kur'ân-ı Kerim'den âyetler ve sûreler okuyarak, mânevî tedavide bulunmaktır. Hastalıkların maddî olduğu kadar mânevî sebepleri de vardır. Kişilerin Allah'a bağlılıkları, gerçek şifâyı Allah'ın(c.c.) vereceğine güvenmeleri şarttır. Kişilerin Allah'a bağlılıkları, gerçek şifâyı Allah'ın vereceğine güvenmeleri, ruh sağlığının ve morallerin yerinde oluşu, maddî hastalıkların tedavisinde bile ayrı bir önem taşımaktadır.¹⁴

Kur'ân-ı Kerim'de:

هو شفاورحمة للمؤمنين ولا يزيدالظالمين الا خسارا ونزل من القرآن ما

"Biz Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, mü'minler için şifâ ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca zıyanını artırır."¹⁵ Buyrulmaktadır. Hastalara okumak suretiyle tedavi, hem Peygamberimiz Hazreti Muhammed Mustafa (s.a.s.) ve hem de Ashâb-ı Kiram tarafından yapılmış, câiz ve müessir olduğu bu tatbikat ile anlaşılmıştır.¹⁶ Çünkü Müslüman, hayır ve şerrin Allah' tan (c.c.) geldiğine ve şifâyı veren de ancak Allah olduğuna inanır. Kur'ân-ı Kerim'de Hazreti İbrahim(a.s.): **"Hastalandığım zaman bana şifâ veren O'dur (Allah'dır)"**¹⁷ Hastalığı Allah'ın verdiği göre şifâsı da kendisindedir. Akıl hastalarını Kur'ân-ı Kerim okuyarak tedavi etmeye çalışmak, bütün Selçuklu ve Osmanlı hastahanelerinde uygulanmıştır.¹⁸

¹³Kur'ân Kerim kıraati konusunda uzman kişiler. (Mustafa Öz, "Kurra" mad. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 24, s. 508)

¹⁴İlmihal, İslâm ve Toplum, Heyet, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2007, c. 2, s. 166.

¹⁵Kurân-ı Kerim, el-İsrâ, Â. 82

¹⁶Hayrettin Karaman, **İslâm'da Helal ve Haram,(Kerahiye ve İstihsan)**, Yİ.E. 1975, s. 71.

¹⁷Kurân-ı Kerim, eş-Şuarâ, Â. 80

¹⁸Kastamonu'da Selçuklu Döneminde Yıllık Dâruşşifası: **"Der Devlet mekine arz-ı dâi kemine budur ki, Medine-i Kastamonu'da vâki Ali b. Süleyman b. Ali nâm sahibü'l-hayrât Dâruşşifâ olmak üzere binâ eylediği Buk'a'da(Buk'a burada hastahane anlamındadır) besyüz seneden mütecâviz Kutbü'l-Arifin, Zâhrü'l-Vâsîlin Hazreti Şeyh Abdulkadir Geylânî kuddise sırrehu'l-âzîz'in hulefâsından olan meşâyh-ı kirâm sâkin ve bu âna gelince civârımızda vâki' Sancak ehâlilerinden nice Masru '(saralı hasta) ve Mecnûn(akıl hastası) ve Maraz-ı enfeslerinin te'sirinden nâsi bi-'avn-i Hudâ duâ-i hayırlarıyla ifâkat bulup zikrolunan Dâruşşifâ meşihat-ı meşâyh mûmâyün ileyhden Buk'a-i mezbûre de medfun eş-Şeyh Abdulfettâh Efendi'nin oğlunun oğlu işbu bâ'is-i 'arz-ı 'ubûdiyyet ehl-i 'ilim ve sâhibü vera' ve takvâ eş-Şeyh Hafız Mustafa Efendi dâileri sâbikan Şeyhu'l-İslâm merhum ...Hâfız Mustafa Efendi eslâh mutasarraf olduğu minval üzere... yedine müceddiden Berât-ı Şerif-i Âlişân sadaka ve insan buyrulmak ricasına... Evâhır-ı Ramazâni'l-Mübârek 1139 (20-29 Ramazan 1139/11-20. 05. 1727)"** tayini şeklindedir. (BOA. Cev. Sıh. 224; Bkz.Kâmil Şahin, "XIX. Yüzyıl Sonlarında Kasta-monu'da Hastahaneler", II. Kastamonu Sempozyumu, 18-20 Eylül 2003)

Günümüzde zihni ve ruhi hastalıkların maddi sebepleri yanında mânevî sebeplerini de araştırılıp, hastalar her iki yönüyle de tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Kur'ân-ı Kerim okunması veya duâ edilmesi ile zaten hastalığın şifâsının Allah'tan(c.c.) olduğuna inanan kimse de iyileşme inancının yerleşmesine ve bu olumlu düşünce ile hastanın hastalıktan kurtulma umudunun başlamasına sebep olur. Bu yolla sağlanan manevî telkin ile hastalığın seyri daha olumlu yönde gelişecektir."Günümüzde tıp sahasında uygulanan bu sisteme "Telkin" ismi verilmektedir.¹⁹ Peygamberimiz hadis-i şeriflerinde:

على قلب المؤمن إن من أحب الأعمال إلى الله إدخال السرور
"Allah katında amellerin en sevgilisi mü'minin kalbine neşe (sevinç) koymaktır", buyurmuşlardır.²⁰ Bu neşe ve sevinç ise; ancak Yüce Kitabımız Kur'ân-ı Kerim okunarak verilebilmektedir.

5. HASTAHANE GELİRLERİ

Karahanlı Hükümdarı Tamgaç Buğra Karahan tarafından kurulan bu hastahane, İslâm Vakıf Hukuku esasına dayanıyor ve hastahane giderleri de hasta-haneye yapılan geniş vakıf gelirlerinden karşılanıyordu. Hastahane için ayrılan bu vakıf gelirleri 100(yüz) hisseye bölünmüştür.

(1). 15 hissesi, hastahane'nin bakımı için harcanacaktır.

(2). 15 hissesi, hastahaneye yatırılan hastaların yiyeceği için ayrılmıştır.

(3). 8 hissesi, hastalara verilecek çorbaların eti için ayrılmıştır.

(4).10 hissesi, hastaları sürekli ve geciktirmeksizin tedavi etmekle görevli için yıllık olarak verilecektir.

(5). 2 hissesi, hastalardan kan almakla görevli **Hemşire (Kibâle)**²¹ olan kişiye verilecektir.

(6). 5 Hissesi, kış ve yaz sabah ve akşam ihtiyaca göre yakacak ve mutfak için ayrılacaktır.

(7). 3 Hissesi, namaz vakitleri ve dinî görevlilere imam ve müezzin için verilecektir.

(8). 3 Hissesi; hastahane ölenlerin defin işlemi için ayrılacaktır.

(9). 5 Hissesi, hastahanenin temizlik bakımı, hastahane câmiî'nin temizliği ve orada olan toplantıların düzeni ve usûle uygun biçimde ihmal edilmeksizin kandilleri yakacak bir hizmetli için ayrılacaktır.

(10).3 hissesi, tuz, soğan, gelişi güzel koku verecek baharat için vakıf payı olarak ayrılmıştır.

6. HASTAHANE GÖREVLİLERİ

Tamgaç Buğra Han'ın hastahane görevlileri şu şekilde belirlenmiştir.

4/1. Doktorlar²²

4/2. Kan alanlar²³

¹⁹Prof. Dr. Sadık Demirsoy, Gâzi Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastahanesi Alerji Anabilim Dalı Başkanı.

²⁰**Taberânî ; Hilyetü'l-Evliyâ**, c. 6, s. 348; İmam-ı Gazâlî, **İhyâ'u 'Ulûmiddin**, c. 3, s. 126.

²¹**Kibâle**:Kadın hemşire demektir.(Bkz.Dr. Hüseyin Remzi, **Lügât-ı Remzi**, Tıp Lügati, Mat. Hüseyin Remzi, İstanbul 1305, c. 2. s. 94.

²²Hastalık, insanın beden ve ruh sağlığını bozan bir durumdur. Tedavi ise bu hâlin giderilmesi, yani hastanın yeniden sağlığına kavuşması için maddî- manevî her türlü çareye başvurulmasıdır. Hastalık ve sakatlıkla mücadele ve gerekli tedavi yollarına baş vurma hem insanın ve hem tabî yapısının gereği hem de dinin emir ve tavsiyesidir. (İlmihâl İslâm ve Toplum, Heyet, Diyanet, Ankara 2007, c. 2, s. 164.)Peygamberimiz (s.a.s.): "**Allah hem derdi hem de devayı göndermiş, her hastalığa bir çare yaratmıştır. Tedâvi olun, ancak tedavide haramı kullanmayın**" buyurmuşlardır. (Sünen-i Ebû Dâvud, Tib.,11)Fıkıh kitaplarında

²³Sağlığı koruma veya tedâvi amacıyla, vücudun uygun yerlerinden kan aldırmasına "**Hacamat**" denilmektedir. Eski zamanlardan beri bilinen bu yöntem, Peygamberimiz(s.a.s.) zamanında da uygulanmış ve **Resûl-i Ekrem kan aldırma** tavsiye ederek, kendisi de bu konuda uzman olan kişilere "**hacamat**" yaptırmıştır. Bu gün modern tıpta da gerekli durumlarda **kan alma (Phlebo-tomy)** yoluna gidilmekte, gerek **koruyucu hekimlikle** gerekse bazı hastalıkların tedavisinde, bu usul geçerliliğini, belli ölçülerle de olsa sürdürmektedir.(Abdullah Köse"**Hacamat**" mad. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, c. 14, s. 422)Tedâvi olmanın gerekliliği konusunda Fıkıhçılar görüş birliğine (icmâ') varmışlardır...(Burhaneddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi Bekir Abdulcelil Fergânî,el-Merginânî (ö.593/1197) **el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî**, Mektebütü'l-İslâmiyye,(Tarihsiz) Ofset Baskı. c. 4, s. 97.

- 4/3. Hizmetçiler(Hemşireler)
- 4/4. Aşçılar
- 4/5. Us(akıl hastaları için)
- 4/6. Kurrâ Hafızlar, Câmi Görevlileri, imam ve müezzin olarak tespit edilmiştir.

7. HASTAHANE'DEN YARARLANACAK HASTALAR

- 1. Kimsesizler
- 2. Yardıma Muhtaçlar
- 3. Garipler
- 4. Ümitsiz Hastalar
- 5. Perişanlar(Acil Hastalar)
- 6. Yoksullar
- 7. âciz ve Yaşlılar Din farkı gözetmeksizin inşa edilip, bu hastahane vakfedilmiştir.

Sonuç olarak: İlk Müslüman Türk Devleti olan Karluklar Müslüman olduktan sonra da Karahanlılar adını almışlardır. Müslüman Türk hekimler, Karahanlılar döneminden itibaren tıp ilmi konusunda, çok önemli başarılar elde etmişler ve ileri gelmişlerdir. Bunun başlıca sebebi de, İslâmiyetin tıp ilmine ve insan sağlığına verdiği çok büyük önem sayesinde olmuştur. İbni Sînâ gibi Türk hekimler, Kur'ân-ı Kerim'den ve Peygamberimizin Hadis-i Şeriflerinden aldıkları ilhamla, ilk defa mikrobu tespit etmişlerdir.²⁴ Ayrıca Türk hükümdarların ilme ve tıp ilim adamlarına çok büyük değer ve önem vermeleri nedeniyle de, Türk ilim adamları daha da çok yoğunlaştırarak devam etmişlerdir. Bundan başka Türklerin bulunduğu bölgenin, coğrafi bakımdan çok yağış alan bir bölge olması nedeni ile, tıpta kullanılan çeşitli tıbbî bitkilerin çok olmasının etkisi de çok olmuştur. Bu nedenle de Türkler, sevabı sonsuza kadar devam edecek olan "Sadaka-i Cârîye" olarak, hayır kurumları olan hastahaneler inşa etmişlerdir.

7. HASTAHANE VAKFİYE TERCÜMESİ

Vakfiye bir fıkıh kitabının içinde ve Kitâbü'l-Vakıf konusu içinde belge olarak geçtiği için, vakfiyenin **Besmele, Hamdele ve Salvele** bölümleriyle sonundaki "**Şuhûd-ı hâl**" bölümleri buraya alınmamıştır.

Tercümesi:

"Bu sened Hâkân'ın emriyle yazılmış senettir, güvenilir hükümdar, zafer kazanmış melik, adaletli, Dinin ve Devletin direği, milletin baştacı, ümmetin azizi, müslümanların dayanağı, Doğunun ve Batının hükümdarı **TAMGAÇ BUĞRA KARAHAHAN EBÛ İSHAK NASR OĞLU İBRAHİM**, Allah'ın halifesinin kılıcı, mü'minlerin emîri, Allah onu güçlendirmiş ve bayrağına zafer vermiş (yükseltmiş)tir. Böylece düşünüp mütalaa ederek, yüce Allah'ın(c.c.) kendisine bahşetmiş nimetin onun için süregeldiğini, hükümlerlik, şöhrat, yücelme, savaştığı ve yendiği düşmanlar üzerindeki zafer, onları egemenliği altına alması gibi üstünlüklerin kendisine bahşedilmiş ve Allah'ın nimetlerinin devamlı arttığını anlamış olduğundan, böylece Allah'ın kulları için kalbi merhametle, şefkatle dolmuş Allah'ın düşmanlarına karşı ise katı"**onlar ki, şehirlerde azgınlıklar yaparak, fesat çıkarırlar**" onları mü'minlerin sırtından söküp attı, bid'at ve boş hevesler peşinde olan sünnet(peygamberin çizdiği yol) ve icmâ (Müslüman bilginlerin üzerinde birleştikleri görüşler) düşmanlarını yenerek Allah (c.c.)inancını egemen kıldı ve bu inancı bölücülükten arındırdı. Bunların hepsi, Yüce Allah'ın(c.c.) bitmez, eksilmez ve her zaman mevcut nimetidir; bu nimete şükran farz (yerine getirilmesi zorunlu görev)dir. Allah'ın ise, bu nimeti kullarına bahşetmesi onun için bir mecburiyet değildir. Böylece ahiretteki nimetleri ve bu dünyada sahip bulunduğu nimetleri düşündü, keskin zekası ve

²⁴el-Münavî, **Fezû'l-Kadîr Şerhu Câmî'u's-Sağîr**, es-Suyûfî, Mat. Mustafa Mehmed, Mısır 1356/1938, c. 4, s. 287-288

üstün iradesiyle, **hastalar için bir hasta evi(hastahane) kurulmasını emir buyurdu.**²⁵

Burada (hastahanedeki) kimsesiz, yardıma muhtaç, garip, ümitsiz hastalar, perişanlar, yoksullar ve âcizler şifâ bulacaklar ve Allah'ın kendisin ihسانيyle destek olacağına, onu, bu dünyada ve âhirette kötülüklerden arındırarak kendisini ve çocuklarını elemelerden ve şiddet hareketlerinden koruyacağını ümit etmektedir.

Böylece (Tamgaç Buğrâ Han), meşrû beyanatın koşulları içerisinde, kendi mülkiyetinde ve tasarrufunda olan ve Semerkant'ın mahallelerinden biri olan "şu" mahallenin "şu" arsasında, "şu" sokakta, aşağıda belirtilen dört sınırla sınırlanmış evini, hayatı boyunca ve ölümünden sonra, sadaka olarak vakıf haline getirdi: Bir tarafı bu evin arazisi üzerinde bulunan "şu" adı alan ve vakıf malı Han'a dayanıyor ve **Ebû Bekir el-'Amid? oğlu Muhammed Neseî'nin Han'ı-na**; ikinci tarafı ile Ravdat sokağındaki **Mescid'e, Muhammed el-İzakî oğlu İbrahim'in** evlerine ve **Davud Mescid'i'nin** onarımı için vakfedilmiş evlere, **Abdullah 'Amâ'nın kızının oğlu Adem'in** evlerine, Ahmed oğlu Abdulhamid'in kilerine, Ali Taberî oğlu Hasan'ın kilerine, Abdülsabûr Taberî'nin kızı Fatma'nın kilerine(evlerine), Muhammed Hayat(terzinin) kızı Ayşe'nin evlerine, **Mansur Re's-oğlu Muhammed'in** evlerine ve nihayet **Hamza Neseî kızı Fatime'nin** evlerine dayanır(onlarla sınırlıdır); üçüncü tarafı ile **Kayyî Hân'ına** dayanır ve dördüncü tarafı ile (söz konusu olan) evin kapısının bulunduğu sokağa dayanır. Böylece **mülkünü, vakıf ve sadaka olarak yaşamı boyunca ve süresiz vasiyet olarak ölümünden sonra; Müslüman hastaların dokunulmaz yararına bahşetmiştir.** Onların (hastaların) hastalıkları ve gereksinimleri devam ettikçe bu hastahanedeki çıkarılmıyacaklar, fakat hastalıklarından kurtulup, sağlıklarına kavuştuklarında, başka hastaların yerini azaltmak için

hastahaneyi terk etmelidirler; ebediyete kadar böyle sürsün, öngörülmiyen her şey için, hazır bulunanlar için hiç kimse vakfın ne geleneklerini değiştirebilir, ne de şartlarında ve kurallarında bir değişiklik yapabilir: **"Artık ölünün vasiyeti işittikten sonra onu değiştirenin günahı ölüye değil, değiştirenin üzerindedir. Şüphesiz ki Allah vasiyet edenin vasiyetini işitici ve vasiyeti değiştirenin işini bilicidir."**²⁶ **"Allah yeryüzüne ve onun üzerindekiyle sahip olduğu sürece bu böyle devam etsin, en iyi sahip O'dur."**

Hastahanenin bakımı, hastahanedeki kalanların gereksinmelerinin giderilmesi, bilim adamları (**doktor**) tarafından uygulanan ilaçlar, hastahanedeki görevlendirilmiş kimselerin bakımı, **doktorlar, kan alanlar, hizmetçiler, açıcılar, us için, hastaların yiyecek ve içecek masrafları** için, hastahanedeki kaldıkları, nekahatları süresince gereken her şey için (bağış yapan hükümdar), kendi mülkiyeti ve tasarrufunda olan **Semerkant'ın Şuğud** (Semerkant'ın eski bir yerleşim yeri) çarşısındaki aşağıda belirtilen mallarını vakıf haline getirdi:

Bu evin yanında bulunan ve **Nim Maristan** adı ile tanınan, bir ve ikinci tarafı ile aynı evle sınırı olan, üçüncü tarafı ile **Nüşteğîn ? el-Ma'â** ile sınırlı dördüncü tarafı ile kapısının bulunduğu yola dayanan bir **hân**.

Yay(Kışan) adı ile bilinen bir hân, bunun bir tarafı merhum **Hâcib Âdem oğlu Ali'nin** dükkanına dayanıyor, sağda? Semerkant'ın şimdi kaybolmuş bir yolu ve **Sü'sü' el Acemî'nin Hanı**, ikinci tarafı ile **Abdullah Subaşı'ya** komşu olan **Ali oğlu Hasan'ın Medrese** için vakıf olarak verilmiş evine dayanıyor; üçüncü bir yanı ile **İbnü'l-Askar'ın kızının ribât(taş duvarı)na** ve dördüncü tarafı ile **Accar'ın dükkanlarına, Abdullah**

²⁵Saffet Bilhan, "Tıp Okulu Niteliğinde, Türk Hastahanesi", A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi

Yayımları Dergisi, 1982, c. XV, S. II, s. 125-130.

²⁶Kur'an-ı Kerim, el-Bakare, Â.181.

oğlu Mutli' el-Acemî'nin dükkanlarına, Nasır oğlu Ahmed'in kızı Fatime'nin evlerine dayanır, kapısı çarşıya bakan dükkanı ile Halıcıların Bakır Kum ? denilen yere bitişik inşaatlar, biri bu malların bütün içerisine giren Hamam kapısındaki dükkanlara komşu **Mervan Gerdanlığı** diye anılan(inşaat), ikinci tarafı ile kadınların **Kâzeh? kulubesine**, üçüncü tarafı ile **Nimsek Soğağı'na** bitişik **Davud sokağı'na** ve dördüncü tarafı ile **Muîn Nizdek dükkanına**, fırıncılara, ve Kasım oğlu **Ömer Musidâvi'nin cûbhâne'sinin** (odun pazarı) yanında bulunan **Baba -Cahar-Sûg'un** bakımı için vakıf olarak verilmiş dükkâna dayanır, bunun diğer tarafı ise kadınların **Cerm Abeh**(sıcak su) adı verilen **hamam**, ikinci tarafı yine bu hamam, üçüncü tarafı **Davud Sokağı** ve dördüncü tarafı kapısının bulunduğu **Nimsek Sokağı'dır**.

Birinci Hamam'ın kapısında bulunan iki dükkân, bunlar bir tarafı ile **Su Başı** Vakfına ait dükkâna (ikinci tarafı ile sağda ?) dayanır, üçüncü tarafı kanala (....?) Bazen ve bu **hamama** ve dördoüncü tarafı ile (...?).

○ (**Tamgaç Buğrâ Han**)mallarını bu belgede sınırları belirlenmiş ve tanımlanmış biçimde, sınırları, duvarları, iç tarafları, avluları, döşemeleri, sütunları, kapıları, kilitleri, koridorları, ağaçları ve kullanım için yerleştirilen ne varsa; merdivenler, zinzirler, çiviler, araç-gereçler, yakacak ve küller, su ileticileri ile bu mallara ve haklarına dayalı, azı, çoğu, salt hibe ve kesin olarak tümüyle süresiz istisnasız, ne herhangi bir vaad ne esas şartlarına ilave edilecek bir şey olmaksızın ne satış, ne hibe ne vasiyet ne hiçbir surette temellük hakkı bulunmaksızın vakıf olarak oluşturdu. Bir yıldan fazla hiçbir kira veya kabala kontratı yapılamaz ve gasb etme endişesi olanlarla da kontrat yapılamaz.

Allah'ın(c.c.)vereceği gelir, gasb ve kötüye kullanma bertaraf edilerek, öncelikle, bakım ve onarımlara harcanır; **artan 100 hisseye bölünecek**, (bunun 15 hissesi) belirlenmiş

kurallar doğrultusunda bakım için, 15 hissesi hastahaneye yatırılan **hastaların yiyeceği için**, 8 **çorbalarının eti** için, 10 hastaları sürekli ve gecikmeksizin tedavi etmekle görevli **doktor için** yıllık, 2 gerekli **kan almakla görevli** olan kişiye yıllık olarak, 5 kış ve yaz, sabah, akşam ihtiyaca göre **yakacak ve mutfağın odunu** için, 3 sabah akşam hastaların yemeğini pişiren **aşçı için**, üç hisse **vakit namazları ve dinî görev ile meşgûl** olan imam ve müezzin için, 3 hisse **hastahannede ölenlerin defin işlemi** için, 5 hisse hastahanenin **temizlik bakımı, mescidin temizliği** ve orada olan toplantıların düzeni ve usûle uygun biçimde ihmal edilmeksizin **kandilleri yakacak bir hizmetli için**, 3 **tuz, soğan...** gibi güzel koku verecek **baharat** için. 2 hisse, **sazlıklar, sergiler, postlar, lamba** için, nihayet 5 hisse, kâimin arzusuna göre, Semerkant'ın Büyük Câmîi'nin bakımı için her yıl başında, işbu vakfın harcamaları belli olunca gecikmeksizin (yerine getirilir), ve 8 hisse, **kâhyanın** yıllık (ücreti) için, (adı geçen câmi için) uygun olan bir defa bulunup saptandıktan ve yıllık olarak belirlendikten sonra, bütün girdiler, çıktılar kâimin elinde olacaktır, çünkü, yetki sâhibiolan müteveli kâimdir, yıllık hesaptan hiçbir şeyi ihmal etmemelidir, eğer iyi bir kâhya olduğu kanaatine varılırsa (görevde) bırakılsın, aksi takdirde değiştirilsin. İşte 100 hisse²⁷ bunlardı, hiç bir şey tahrip ve ihmal edilmeksizin yukarıda belirtildiği gibi harcanmalıdır.

Tüm bunlara rağmen, fazlalık olursa (bu gelirden geriye herhangi bir şey kalırsa demekki istiyor), bir defadan 1000 dirhem alınsın, onunla fazla kullanılan **ilaçlar** ve **merhemler** alınsın ve ilerisi için de muhafaza edilsin; yine artakalan(para) olursa, belirtilen kurallar içerisinde malların değerinin artışına kullanılsın.

²⁷Mütercim: verilen payların toplamı 100 sayısını bulmuyor, her hangi bir yerde hata olmalıdır diyor.

Eğer hastahane yıkılır veya artık hasta almazsa ve yeniden kullanılabilir hale getirme şansı yoksa, **vakıf** fakir Müslümanların yararına kullanılsın, taki Dünya ve üzerinde yaşayanlar Allah'a(c.c.) dönüncüye kadar, O, kendisine dönülenlerin en mükemmelidir. Ve (bağışı yapan) bunların tümünü mülkiyetinden ve tasarrufundan çıkararak, sahip olduğu sıfatı gereği, (vakfın) kayyumu olarak kendisinin atadığı Abdülmelik oğlu Muhammed es-Seffar'ın eline, bütün sorumlulukları ve belirli görevleri yerine getirmek üzere tevdi etti. Adı geçen (kayyum) bunların tümünü, yüksek sesle kabul etti ve sorumluluğu alarak, bağış yapanın tüm kayıtlarla ilgili yetkilerini devraldı. Bunların hepsi meşru koşullar içerisinde, doğru sözlerle, hukuki kısıtlaması bulunan hiç kimse olmaksızın, Müslüman bir kadının adaleti ve kadılık görevini uyguladıktan sonra tam ve mükemmel meşruiyetiyle (vakıf) senedini onayladı. Kimki bunu değiştirir veya tahrif ederse, kıyamet gününde asiler arasına dahil olur.

Bütün bunlar Yüce Tanrı, ve güvenilir kişiler, yargıçlar, asalet sahibi kimseler ve hazır bulunan hikmet sahibi kimselerin huzurunda, bu belgeyi bağışlayan (hükümdar)a okuyup, (hükümdarın) kendi dili ile ona açıkladıktan sonra, hepsini onayladı. Receb ayı, yıl 458 11 (1065).

Belgenin arka sayfasında: Koruyucumuz Allah bize yeterlidir. O, ne güzel koruyucudur. Bağışlayıcı ve Esirgeyici Allah'ın adı ile, Semerkant yöresinde emniyet ve **adalet amiri Kadı İsmail oğlu Ahmet oğlu Ebû Mansûr**, güvenilir melik Hakan, gâzi hükümdar, adaletli, devletin ve milletin direği, ümmetin azizi, **Doğunun ve Çin'in meliki Tamgaç Buğrahâkan Yusuf oğlu Ebû İshak İBRAHİM**, Allah'ın(c.c.) halifesinin kılıcı, müminlerin emiri, Allah(c.c) onun hükümlerini güçlendirdi, onun adına: **adalet ve şer'î** kurallar doğrultusunda müşahade ettim ki vakfı oluşturmak için bu belgede açıklananların tümünün başından sonuna kadar belirtilmiş koşulları ile geçerliliği vardır. İmzalamam ve geçerliliğini onaylamam istendi, bu işi, Kur'anı mütalaa edip Allah'ın(c.c.) yardımını diledikten sonra yaptım; bu teminatı, şahitlerin onayı ile sayfanın arka tarafına, Receb ayının ortasında (anbesi) 458 tarihinde yazdırdım. "Bu belge üzerinde benim emrimle yazılıp mühürlendi. Bunun geçerliliğini tasdik edip, yazılanların uygulanmasına emir verdim. Bu benim huzurumda şahitler tarafından onaylandı. İmza ve tevkî'kendi elimle yazıldı".²⁶

²⁶ Saffet Bilhan, **900 Yıllık Bir Türk Öğretim Kurumu Buğra Han Tamgaç Medresesi Vakıf Belgesi**, A.Ü.Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1982, c.15, s.125-130.

